

**Охматівська гімназія
Баштєчківської сільської ради
Уманського району
Черкаської області**

Опис педагогічного досвіду вчителя історії

Жмуд Пєтяни Іванівни

Навчальна проблема:

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії та в позакласній роботі як засіб формування громадянськості школярів.

Актуальність:

Знання про рідний край необхідні для духовного розвитку дитини, як уміння читати і писати. Вивчення місцевої історії сприяє формуванню у молоді історичної свідомості, громадянськості та національної гідності.

Визначальна роль у засвоєнні учнями систематичних знань з історії рідного краю належить урокам з історії України. Навчальні програми передбачають вивчення історії країни зі стародавнього часу до нинішніх днів. Це створює можливість для широкого використання місцевої історії у навчально-виховному процесі.

Місцевий матеріал відіграє важливу роль, оскільки пов'язує дослідження життя і побуту окремого населеного пункту з історією країни. Краєзнавчий компонент курсу допомагає усвідомленому засвоєнню учнями найскладніших питань розвитку країни.

Використання краєзнавчого матеріалу також активізує розумову діяльність учнів, дозволяє урізноманітнити методику уроків.

На сьогоднішній день існує суттєва проблема, пов'язана з розробкою навчально-методичного матеріалу, націленого на вивчення того чи іншого окремого регіону. Якщо загальні приклади конспектів занять з краєзнавчої тематики на сьогодні є, то питанням створення навчальних посібників, довідників, розробок уроків тощо конкретно по певному населеному пункту чи району, мають займатися фахівці на місцях. Тому тема даної роботи є актуальною як у методичному, так і краєзнавчому аспектах.

Об'єктом дослідження виступає процес навчання історії в школі.

Предмет дослідження: методика використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії та в позакласній роботі як засіб формування громадянськості школярів.

Основні напрями та зміст діяльності:

1. *Вироблення у школярів компетенцій комунікативно виправдано користуватися знаннями з історії рідного краю в різних життєвих ситуаціях.*
2. *Зацікавлення учнів пізнавати світ і себе в ньому – прищеплення і утримання бажання досліджувати.*
3. *Формування стійкого інтересу до минулого як вагомого духовного спадку народу.*
4. *Виховання та розвиток творчих здібностей учнів.*
5. *Побудова такої моделі навчально-виховного процесу, яка відповідає загальнолюдським і особистісним інтересам школяра.*

Результативність:

1. *Сприяти всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації особистості в сучасному світі.*
2. *Використовувати матеріали краєзнавчої роботи на уроках історії, в позакласній роботі.*
3. *Набуття учнями школи поглиблених об'єктивних знань з історії рідного села, про визначні місця, історичні події та видатних людей рідного краю.*
4. *Оволодіння учнями практичними навичками краєзнавчо-пошукової роботи.*

5. *Участь школярів у практичній суспільно-корисній роботі по збереженню та відновленню історичних пам'яток і природних територій.*

На розвиток викладання краєзнавства в нашій країні позитивно вплинув досвід зарубіжної педагогічної науки, особливо краєзнавчі ідеї видатного чеського педагога-гуманіста і просвітителя XVII ст. Яна Амоса Коменського.

Термін «батьківщинознавство» (краєзнавство) вперше обґрунтував видатний педагог К. Д. Ушинський (1824-1870). У кожній місцевості, на думку педагога, сконцентрована велика маса відомостей – історичних, географічних, етнографічних, статистичних та інших, які вчитель повинен вміло використовувати. Саме К. Д. Ушинський дав найбільш повне теоретичне обґрунтування краєзнавчого підходу в навчанні та вихованні. Він твердо відстоював озброєння учнів з освітньою і виховною метою конкретними життєвими уявленнями та поняттями на основі спостережень про навколишнє життя.

Навчання з використанням краєзнавчого матеріалу полегшує засвоєння учнями наукових понять і закономірностей, є важливим засобом виховання і могутнім джерелом знань. Краєзнавчий матеріал – найкраще уяочення під час вивчення переважної більшості тем шкільного курсу історії. Завдяки його використанню активізується пізнавальна діяльність учнів, виховується любов до рідного краю. Краєзнавчий матеріал сприяє глибокому і міцному засвоєнню учнями основних історичних знань, конкретизації і розкриттю наукових понять; зв'язує навчання історії з життям, трудовою діяльністю місцевого населення.

Загальновідомо, що суть навчання – в діяльності, спрямованій на активне пізнання навколишнього світу. Джерелом такої діяльності є подорожі рідним краєм, екскурсії, зустрічі з цікавими людьми. Все це загострює сприйняття і пробуджує творчу думку дитини. Краєзнавча робота

допомагає школярам встановлювати найрізноманітніші зв'язки з місцевим населенням, стимулює їх участь у суспільно-корисній діяльності.

Практика переконливо доводить, що використання краєзнавчого матеріалу з навчальною метою загострює увагу учнів до фактів і явищ навколишньої дійсності, допомагає формувати в них самостійне творче мислення, тверді переконання, уміння та навички, практично застосовувати здобуті знання в житті.

Завдяки краєзнавчому матеріалу я вношу у навчально-виховний процес елементи живого споглядання, історичне минуле ніби наближається до свідомості учнів, стає для них реальною дійсністю. Краєзнавчий підхід дозволяє вести учнів від близьких, доступних для безпосереднього споглядання фактів та явищ до глибоких висновків і узагальнень, тобто організувати процес пізнання найбільш природнім та доступним шляхом.

Краєзнавство відкриває широкі можливості для самостійної діяльності учнів, для пошуку, дослідження і навіть невеликого відкриття.

Краєзнавчий матеріал, як найбільш близький, наочний і конкретний, сприяє більш глибокому розумінню загальних закономірностей розвитку суспільства.

Загальні вимоги до краєзнавчої роботи в школі:

- підпорядкування навчально-виховним завданням школи;
- здобуття учнями знань про свій край;
- єдність теорії та практики, взаємозв'язок класної та позакласної роботи;
- широке використання у краєзнавчій роботі дослідницького методу;
- відповідність змісту і методів краєзнавчої роботи рівню розвитку й підготовки учнів тощо.

Глибоке знання самим учителем історії свого краю і володіння методикою його вивчення – одна із головних умов ефективності краєзнавчої роботи в школі.

При цьому слід дотримуватися таких правил:

а) постійно встановлювати взаємозв'язок місцевого та загальноісторичного матеріалу;

б) вивчаючи місцеві краєзнавчі об'єкти, необхідно їх розглядати всебічно, в розвитку і взаємозв'язку;

в) дотримуватися періодизації, прийнятої в історичній науці, тобто хронологічної послідовності подій;

г) дотримуватися тематичного принципу відбору місцевого матеріалу відповідно до шкільної програми з історії України.

Вивчення історії України завжди здійснюється із залученням краєзнавчого матеріалу, а історія краю вивчається, базуючись на знаннях історії всієї країни. Зв'язок історії країни і краю встановлюється насамперед через події, що мають загальнодержавне значення, але територіально локалізовані. Вищевказані зв'язки, з одного боку, спираються на єдине тематичне планування матеріалу з історії України та області, що передбачено програмою, а з іншого боку – на певну організацію педагогічного процесу, включаючи різноманітні варіанти поєднання матеріалу історії краю та держави.

Вибір шляхів установлення зв'язків між загальноісторичним та місцевим матеріалом визначається змістом навчального матеріалу, навчальною та виховною метою уроку. Зв'язок між історією країни та краю здійснюється тоді, коли він логічно необхідний і педагогічно виправданий.

Місцевий матеріал, з одного боку, – засіб активізації пізнавальної діяльності учнів і конкретизації загальноісторичних подій, а з іншого –

частина системи знань з вітчизняної історії. Практика доводить, що використання краєзнавчого матеріалу на уроках не тільки не викликає перевантаження учнів, а навпаки, значно полегшує засвоєння курсу історії України, робить знання учнів більш міцними та глибокими.

Ефект у навчально-виховному процесі краєзнавчий матеріал дає тоді, коли він:

- є не тільки засобом ілюстрації і конкретизації загально історичних подій та явищ, а й джерелом здобуття нових знань, розширення наукового світогляду учнів;
- зручний для порівняння, оскільки його можна співставити із загально - українським;
- тісно пов'язаний із загально історичними подіями і розкриває специфічні особливості розвитку краю.

Краєзнавчий матеріал дозволяє будувати пояснення методом індукції та дедукції, тобто від окремого до загального, коли на місцевому матеріалі розкриваються загальні наукові положення, і, навпаки, від загального переходити до розгляду місцевого.

Вивчення історії рідного краю я практикую:

1) на уроках основного курсу, коли краєзнавчий матеріал використовується у смисловому зв'язку з досліджуваними подіями і явищами;

2) на уроках, спеціально присвячених історії краю.

Спершу розглянемо методичні підходи до використання краєзнавчих матеріалів на уроках програмового курсу вітчизняної історії.

Краєзнавчий матеріал на уроках історії України використовую:

- 1) як вступний до теми уроку,
- 2) до одного з питань, що розглядаються на ньому,
- 3) покладаю в основу вступного уроку до загальної програмової теми.

Такий прийом дозволяє активізувати пізнавальний інтерес, мотивувати учнів до вивчення історії, «візуалізувати» факти, постаті, процеси, місця подій, підвести учнів до розглядуваних на уроці питань, посилаючись на близьке і відоме. Учитель або сам повідомляє краєзнавчий матеріал, або учні знаходять його у навчальному посібнику. Далі, на основі цієї інформації, розгортається робота над вивченням теми.

Краєзнавчий вступ може бути зроблений і самими учнями під керівництвом учителя. Так, на початку уроку вчитель пропонує зробити заздалегідь підготовлені повідомлення краєзнавчого змісту з теми, що вивчається, і на цій основі починає виклад нового матеріалу. Інший варіант, коли у ході бесіди вчитель пропонує учням згадати і навести факти місцевої історії, які можуть бути вихідними для подальшої роботи на уроці.

Найбільш поширеним прийомом є включення місцевого матеріалу у розповідь учителя. Це найпростіший і найекономніший спосіб, хоча й менш ефективний. Учитель сам повідомляє відібрані ним факти місцевої історії, використовуючи їх з метою конкретизації та ілюстрації краєзнавчим матеріалом основних питань уроку (конкретні факти безпосередньо розкривають загальні явища, події і процеси історії). У даному випадку учні отримують додаткові знання у готовому вигляді. У ході розповіді важливо звертатись до учнів з питаннями, що активізують їхню увагу, змушують мислити, дозволяють вчитись співставляти факти вітчизняної історії та історії рідного краю і робити висновки. Від мистецтва учителя залежить зробити свою розповідь живою і захоплюючою, примусити учнів роздумувати у ході розповіді. Включення місцевого матеріалу є одним із

таких засобів поживлення розповіді учителя і підвищення активності учнів на уроці.

Щоб не порушувати систему курсу історії України викладом відомостей з історії краю, я спочатку ознайомлюю учнів з матеріалом уроку, потім вводжу інформацію з історії рідного краю. У даному випадку прийоми можуть бути такими:

- у ході пояснення теми уроку або наприкінці уроку чи бесіди, у порядку закріплення або перевірки знань пропоную учням навести місцеві приклади;
- пропоную учням на основі викладеного матеріалу або матеріалу, простудійованого учнями самостійно за підручником, звернутися до місцевих прикладів, підібрати їх, розібратися в них і зробити їх предметом бесіди на наступному уроці;
- учні виконують на уроці практичну роботу з навчальної теми на місцевому матеріалі.

Найбільш ефективною формою проведення краєзнавчих уроків є урок-екскурсія безпосередньо в шкільному музеї.

Важливим засобом ілюстрації розповіді визнаю наочність: матеріали археологічних розкопок, нумізматичні колекції, карти і плани місцевості, фотографії, схеми і т. і. Ефективним також буде використання наочності загального типу. Настінні історичні карти України й атласи, зокрема, містять велику кількість даних, що характеризують події місцевої історії на фоні історії держави в цілому. В цьому випадку робота з картою сприяє конкретизації знань учнів і усвідомлення ними ролі рідного краю у житті держави.

Для історика вихідним джерелом інформації є документи і джерела, тому їх вважаю основною складовою навчального процесу на уроках історії.

Краєзнавче доповнення до опорного матеріалу, як методичний прийом, припускає розширення відомостей з історії краю, що виходить за межі тих завдань, які досягаються шляхом конкретизації. При цьому факти місцевої історії необхідно чітко співставляти з обсягом основного матеріалу з метою встановлення логічного зв'язку зі змістом уроку. В рамках даного прийому доцільно практикувати самостійну роботу учнів з текстами документів, підготовку повідомлень, рефератів, записи спогадів учасників.

Вивчення історії розпочинається із 5 класу. На уроці «Речові історичні джерела» де пропонується вивчення речових і письмових історичних джерел я використовую як наочність матеріали краєзнавчої експедиції. Це справляє дуже хороший вплив на подальше ставлення до вивчення історії. Наявність власної нумізматичної колекції дає змогу учням ознайомитися із монетами різних країн, можливість порівняти їх з нашими українськими грошовими знаками.

Активізації пізнавальної діяльності учнів може сприяти історичний аналіз географічних топонімів рідного краю, які містять інформацію про різні історичні події. Мова йде про встановлення причинно – наслідкових зв'язків між назвою та конкретними історичними подіями.

Наприклад, при проведенні уроку «Що можна дізнатись про минуле з географічних назв» після ознайомлення з походженням назви Київ діти розповідають легенду про походження топоніму рідного села, яку вони підготували вдома.

На практичне заняття «Які назви навколо нас зберігають пам'ять про минуле» діти готують матеріал про походження назв вулиць свого села.

На уроці «Чому війна залишається в пам'яті українського народу» при поясненні нового матеріалу розповідаю про наше село під час німецько-радянської війни.

На практичне заняття «Про кого і про що розповідає історія рідного краю» діти досліджують певний період історії села.

Під час вивчення теми «Чому храми та ікони є пам'ятками історії України» пропоную на домашнє завдання підготувати опис місцевого храму.

Тема «Які історії можуть розповісти вулиці і площі» - діти описують свою вулицю.

На практичному занятті «Які історичні пам'ятки вашого рідного краю розповідають про минуле» діти в малих групах складають перелік історичних пам'яток села.

При вивченні теми «Чому писемні джерела важливі для вивчення історії» діти знайомляться з оригіналами документів села, вчать їх аналізувати.

У 8-11 класах під час вивчення теми про наш край діти готують презентації, повідомлення, таблиці до поданої теми.

Завершується вивчення історії рідного краю уроком узагальнення вивченого, який зазвичай проводиться у формі історичного аукціону.

Ця скарбниця є тим своєрідним містком, який зв'язує покоління минуле з поколінням сучасним і прийдешніми.

Теоретичні міркування та досвід краєзнавчої роботи свідчать про великі і різнобічні функціональні можливості краєзнавства. Включення краєзнавчої складової до систематичного курсу вітчизняної історії значно збагачує уявлення учнів про епоху, створює умови для розуміння і безпосереднього відчуття особливостей життя і побуту населення минулих століть, сприяє осмисленню історичної інформації на основі більш насиченого і конкретного фактичного матеріалу. Краєзнавчий матеріал, як важлива складова системи знань з вітчизняної історії, виступає засобом конкретизації загальноісторичних подій і засобом активізації пізнавальної діяльності учнів.

Отже, краєзнавча складова у навчанні історії України є тим засобом, що унаочнює, конкретизує, доповнює зміст нормативного курсу, формує ґрунтовні знання з предмета, сприяє активній пізнавальній діяльності школярів, спрямованій на опанування суспільного досвіду і культурних цінностей найближчого оточення, розвиває інтерес до історії в цілому. Набуття учнями знань з історії рідного краю є, на мою думку, тією сходинкою, звідки відкриваються горизонти для опанування ієрархії особистих, національних, громадянських і загальнолюдських вартостей.

Отже, слід зробити наступні висновки.

Краєзнавство – це цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи. Завдяки вивченню, використанню місцевого матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручника, відчувати історичні події, осмислити історичні процеси, «доторкнутися» до історії.

Використання краєзнавчого матеріалу допомагає мені ефективно працювати над формуванням в учнів громадянськості, національної свідомості та історичної пам'яті свого народу, переконувати своїх вихованців у тому, що знання історії рідного краю духовно збагачують кожну особу, виховують нездоланну відданість Вітчизні, вчать шанувати свій народ .

Система використання краєзнавчого матеріалу доводить, що саме краєзнавство є неоціненною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь.